

ТРИБУНА МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ

Безпала Яна Сергіївна
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

УДК 343.2:343.4(477)

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

У статті розглядаються окремі проблеми кримінально-правової охорони законної професійної діяльності журналістів. Проведено аналіз правових та соціальних передумов встановлення кримінальної відповідальності за перешкоджання представникам ЗМІ.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, перешкоджання, журналіст, засоби масової інформації.

Крилатий вислів: «Хто володіє інформацією, той володіє світом», – чи не найкраще характеризує стан потреби сучасного суспільства в інформації, яка стала одним із основних ресурсів сучасного життя. Володіння нею дозволяє здійснювати значний вплив на будь-які сфери життєдіяльності людини. Як відомо, журналіст є важливим суб'єктом інформаційних відносин, оскільки саме він є посередником у донесенні інформації до широкого загалу [1, с. 12]. Вплив засобів масової інформації (далі – ЗМІ) на всі сфери людського буття є досить суттєвим. Відтак проблеми кримінально-правового забезпечення охорони законної професійної діяльності представників ЗМІ є вельми актуальним для сьогодення.

Окремим питанням соціально-правової обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів у своїх роботах приділяли увагу такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як П. С. Берзін, О. М. Готін, І. О. Зінченко, О. В. Красильнікова, С. Я. Лихова та інші, проте багато аспектів цієї проблематики залишаються дискусійними.

Метою цієї статті є визначення соціально-правових підвалин встановлення найбільш суворого виду відповідальності за діяння, спрямовані на перешкоджання законної професійної діяльності представників ЗМІ.

Вважається, що взаємовідносини ЗМІ і влади є своєрідним «лакмусовим папірцем» стану справ у державі щодо прав людини і громадянина. Першим кроком до встановлення диктатури завжди були ті чи інші обмеження щодо висловлювання власних поглядів або взагалі скасування свободи слова, вільного вираження думок, ЗМІ. Тому законодавець зацікавлений у врегулюванні цих взаємовідносин та встановленні гарантій кожній стороні щодо неправомірного втручання в діяльність одне одного.

Для того, щоб наша держава досягнула рівня вільної та неупередженої преси, необхідно мати відповідну юридичну основу для врегулювання питань, пов'язаних із обігом інформації та захистом ЗМІ і громадян у разі порушення їхніх прав у сфері обігу інформації [2, с. 256].

Правове забезпечення охорони прав і свобод представників ЗМІ є достатньо молодим напрямом нормативного регулювання окремих сфер буття. На міжнародному рівні вперше в ст. 19 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р. проголошено право на свободу переконань і на вільне їх виявлення, яке включає в себе свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів [3]. У Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. встановлено, що кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від державних кордонів (ст. 10). У документі підкреслюється, що здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві [4]. Аналогічні положення закріплено в ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. Зокрема, кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів, а також має право на вільне вираження свого погляду. Це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір [5].

Необхідність правового забезпечення незалежної діяльності журналістів викликана їх роллю в забезпеченні конституційного права громадян на інформацію.

Свобода засобів масової інформації, зокрема, журналістів, які працюють в них, є істотним компонентом свободи вираження поглядів та свободи інформації. Міжнародні установи, які тлумачать та застосовують договори про права людини, наголосили на взаємозв'язку між свободою засобів масової інформації та свободою вираження поглядів [6, с. 42]. Свобода преси не може існувати без журналістів, які б мали солідну професійну освіту й етичну освіту. Незалежно від того, чи інформація передається у друкованій формі, шляхом трансляції чи мережею Інтернет, їй не обійтися без високопрофесійних журналістів. Проте, журналісти раз у раз зазнають різного роду втручань у свою професійну діяльність [7].

Роль ЗМІ в суспільстві відображають положення Декларації про основні принципи, що стосуються внеску засобів масової інформації у зміцнення миру та міжнародного взаєморозуміння, у

розвиток прав людини та боротьбу проти расизму й апартеїду та підбурювання до війни, проголошеної Генеральною Конференцією ЮНЕСКО 28 листопада 1978 р. Так, у частинах 1 і 2 ст. 2 зазначається: «Здійснення свободи думки, вираження та інформації, що визнаються як складова частина прав людини і основних свобод, є суттєвим фактором зміцнення миру і міжнародного взаєморозуміння. Доступ загалом до інформації повинен гарантуватися різноманітністю доступних їй джерел і засобів інформації, дозволяючи, таким чином, кожному впевнитися у достовірності фактів і об'єктивно оцінити події. З цією метою журналісти повинні володіти свободою передавання повідомлення і, можливо, максимально повними засобами доступу до інформації» [8].

На виконання міжнародних документів у ст. 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово, або в інший спосіб – на свій вибір. Вказані права гарантують кожному духовну та творчу свободу, яка знаходить своє втілення в гласному, безперешкодному висловлюванні ідей, думок, поглядів. Без цих свобод неможлива ідеологічна багатоманітність суспільства, свобода творчості і наукової діяльності [9, с. 74].

Цим конституційним положенням відповідають приписи Цивільного кодексу України, якими встановлено, що фізична особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію (абз. 1 ч. 1 ст. 302) [10].

Конкретні гарантії забезпечення права на інформацію передбачені Законом України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ (в редакції Закону від 13 січня 2011 р. № 2938-VІ), який згідно преамбули регулює відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації. У ст. 27 цього Закону зазначається, що порушення законодавства України про інформацію тягне за собою різні види юридичної відповідальності: дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну згідно із законами України [11]. Аналогічну норму містить і ст. 24 Закону України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» від 23 вересня 1997 р. № 539/97-ВР [12].

З усіх форм існування ЗМІ найбільш розповсюдженими на сьогодні є друковані. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 р. № 2782-ХІІ встановлює державні гарантії свободи ЗМІ відповідно до Конституції України. У ч. 1 ст. 2 цього Закону передбачено, що свобода слова і вільне вираження у друкованій формі своїх поглядів і переконань гарантуються Конституцією України і відповідно до цього Закону означають право кожного громадянина вільно і незалежно шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку відкриту за режимом доступу ін-

формацію за допомогою друкованих засобів масової інформації [13].

Спеціалізованим нормативно-правовим актом, який визначає не тільки правові, а й економічні, організаційні засади державної підтримки ЗМІ та соціального захисту журналістів, є Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23 вересня 1997 р. № 540/97-ВР. У ч. 1 і 2 ст. 17 цього Закону закріплено, що відповідальність за вчинення злочину проти журналіста у зв'язку з виконанням ним професійних обов'язків або перешкодження його службовій діяльності прирівнюється до відповідальності за вчинення таких же дій проти працівника правоохоронного органу. Службова діяльність журналіста не може бути підставою для його арешту, затримання, а також вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених ним матеріалів та технічних засобів, якими він користується у своїй роботі [14].

Особливу роль у механізмі правового регулювання прав і свобод журналістів відіграє інститут кримінальної відповідальності. Встановлення найбільш суворого виду відповідальності за перешкодження законній професійній діяльності журналістів є однією з гарантій права на інформацію [15, с. 132].

Слід зазначити, що Кримінальний кодекс України 1960 р., який був чинним до 1 вересня 2001 року, не містив заборони щодо вчинення вищезгаданих діянь. У чинному Кримінальному кодексі (далі – КК) України у ст. 171 вперше в історії вітчизняного законодавства встановлено кримінальну відповідальність за перешкодження законній професійній діяльності журналістів. Однак, уже в 2001 р., незважаючи на відсутність ґрунтовних наукових розвідок та судової практики, в юридичній літературі ставиться під сумнів належне функціонування (ефективність) чинної редакції згаданої норми. Зокрема, П. С. Берзін ставив під сумнів «належне функціонування» (ефективність) чинної редакції ст. 171 КК України [16].

Враховуючи наведені висновки С. Я. Лихова у своєму дисертаційному дослідженні стверджує про недоцільність кримінально-правової охорони законної професійної діяльності журналістів. Науковець переконана, що ступінь суспільної небезпеки діяння (ч. 1 ст. 171 КК України), яке полягає, наприклад, в умисній незаконній відмові надати журналістові статистичні дані чи дозвіл ознайомитися з архівними, бібліотечними чи музейними фондами, або незаконне недопущення журналістів у район стихійного лиха тощо не відповідає ступеню суспільної небезпеки злочину. Наявність цивільно-правового механізму захисту честі, гідності та ділової репутації громадян, реалізованого у нормах Цивільного Кодексу України та у постановках Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності і ділової репутації громадян» № 7 від 28 вересня 1990 р. (назва постанови зі змінами, внесені постановою Пленуму № 3 від 4 червня 1993 р.) та «Про судову

практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» № 4 від 31 березня 1995 р., вчений вважає достатнім для формулювання засад судового захисту свободи слова [17, с. 114].

Однак, важко погодитися з висловленими аргументами. Чезаре Беккарія у свій час писав, що «...істинним мірилом злочинів є шкода, що завдається ними суспільству» [18, с. 152].

Як стверджує О. О. Костенко: «Шкода, що завдається суспільству за відсутності правдивої або наявності неправдивої інформації у ЗМІ, величезна. Будь-яка людина вчиняє те чи інше діяння або відмовляється від нього завдяки аналізу даних про об'єктивну реальність. Оскільки більшість даних про соціальні події ми отримуємо не через безпосереднє сприйняття, а від ЗМІ (друковані ЗМІ, телебачення, радіо, Інтернет), то можна дійти висновку, що велика кількість важливих рішень приймається на основі інформації, що надана ЗМІ. Як приклад можна навести участь громадян у виборах. Більшість інформації про того чи іншого кандидата ми отримуємо від ЗМІ, а величезна суспільна важливість прийняття рішення про обрання одного з кандидатів громадянам: України не залишає сумніву. З огляду на це, можна стверджувати, що криміналізація перешкоджання законній діяльності журналіста як засіб охорони прав людини у сфері обігу інформації є виправданою» [2, с. 258].

Праця журналіста – це, з одного боку, інформування громадян про події у суспільстві, а з іншого – досить важка, стресова і небезпечна робота [1, с. 12]. У ст. 12 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23 вересня 1997 р. № 540/97-ВР серед специфічних рис та умов журналістської діяльності виокремлено «прояви тиску, погрози та безпосередні загрозові дії проти журналіста у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків» [14].

Крім того, в останні роки спостерігається зростання числа спроб прямого перешкоджання роботі ЗМІ, включаючи фізичні напади на журналістів. Зокрема, у спільній підсумковій заяві «Свобода слова в Україні – 2011», викладеній на офіційному блозі журналістського руху «Стоп цензурі!», стверджується, що за даними ІМІ і Репортерів без кордонів, у 2011 році було зафіксовано 24 випадки агресивного поводження або напади на журналістів під час виконання ними професійних обов'язків, внаслідок чого постраждало щонайменше 35 журналістів (порівняно з 21 випадком, зафіксованим у 2010 році, внаслідок чого постраждало приблизно 26 журналістів). Крім того, у липні 2011 відбулося масове побиття журналістів у Печерському суді міста Києва, під час якого постраждало близько 30 журналістів. Протягом жовтня-грудня 2011 року, більше 10 журналістів постраждали під час висвітлення акцій протесту у м. Києві. Було зафіксовано більше 30 різних випадків перешкоджань законній професійній діяльності журналістів та обмежень у доступі до інформації (порівняно з приблизно такою ж самою цифрою у 2010). Як і в 2010 році, у 2011 було вбито журналіста – фотографа Віталія Розвадовського. Слідчі не

виключають, що злочин міг бути пов'язаний з його професійною діяльністю [19].

Актуальність проблеми належного кримінально-правового захисту журналістів підтверджується й за результатами аналізу подій, пов'язаних з нападом під час мітингу 18 травня 2013 року в м. Києві на журналіста телеканалу «5 канал» Ольгу Сніцарчук та фотокореспондента газети «Комерсант України» Влада Соделя [20]. Вказані журналісти, під час виконання редакційного завдання помітили групу молодих осіб, які вчинювали протиправні дії, і почали документувати їх за допомогою фото- та відеотехніки. Останні, перешкоджаючи законній професійній діяльності журналістів, вчинили ряд дій з метою недопущення документування їх протиправних дій, зокрема демонстрували свої бійцівські навички, умовно посилаючи в їх сторону удари руками та ногами, вибили мобільний телефон з рук одного з журналістів, облили журналістів та їх техніку водою з пластикової пляшки, притиснули одного з журналістів до будівлі, перешкоджаючи у проведенні фото- та відеозйомки. Вироком Шевченківського районного суду м. Києва від 02.09.2013 р. осіб, які перешкождали законній професійній діяльності журналістів та грубо порушували групою осіб громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалося особливою зухвалістю, визнано винними у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 171 і ч. 2 ст. 296 КК України [21].

Відтак, встановлення кримінальної відповідальності за перешкодження роботі журналіста є важливою формою державного захисту представників ЗМІ від протиправних дій з боку окремих осіб. Інформаційна діяльність, яку здійснюють журналісти, може базуватися на високих професійних стандартах і бути спрямованою на об'єктивне інформування своєї аудиторії тільки в тому випадку, коли суб'єкти такої діяльності гарантовано можуть скористатися захистом у випадку посягання на порядок реалізації їх професійних прав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Костенко Л. Кримінальна відповідальність за перешкодження журналістській діяльності / Л. Костенко // Юридичний журнал. – 2008. – № 12. – С. 12–15.
2. Костенко О. Деякі проблеми кримінально-правової охорони законної діяльності журналістів та прав авторів в Україні / О. Костенко // Право України. – 2010. – № 9. – С. 256–262.
3. Загальна декларація прав людини. Прийнята та проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї від 10 грудня 1948 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

6. Закони та практика ЗМІ в Україні / Харківська правозахисна група ; худ.-оформ. І. Гаврилюк. – Х. : Фоліо, 2002. – 128 с.

7. Красноступ Г. М. Правові гарантії незалежної діяльності журналістів в Україні / Г. М. Красноступ // Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/8393> (Заголовок з екрану).

8. Декларація про основні принципи, що стосуються внеску засобів масової інформації у зміцнення миру та міжнародного взаєморозуміння, у розвиток прав людини та боротьбу проти расизму й апартеїду та підбурювання до війни. Проголошена Генеральною Конференцією ЮНЕСКО 28 листопада 1978 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_393.

9. Кушніренко О. Г. Права і свободи людини та громадянина : навч. посібник / О. Г. Кушніренко, Т. М. Слинько. – Х. : Факт, 2001. – 440 с.

10. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

11. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ в редакції Закону від 13 січня 2011 р. № 2938-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 313.

12. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації : Закон України від 23 вересня 1997 року № 539/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 49. – Ст. 299.

13. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16 листопада 1992 р. № 2782-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 1. – Ст. 1.

14. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів : Закон України від 23 вересня 1997 р. № 540/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 50. – Ст. 302.

15. Зінченко О. І. Кримінально-правова охорона виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина / Аналіз законодавства і судової практики : монографія / О. І. Зінченко. – Х. : Вид-ць СПД ФО Валнярчук Н. М., 2007. – 320 с.

16. Берзин П. С. Защита «истребителей танков» или юридические «гарантии» независимой деятельности отечественных журналистов / П. С. Берзин // Юридическая практика. – 2001. – № 46. – 14 нояб. – С. 9, 10.

17. Лихова С. Я. Злочини проти громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина за Кримінальним кодексом України (теоретико-правове дослідження) : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Софія Яківна Лихова. – К., 2006. – 471 с.

18. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Чезаре Беккариа. – М. : Стелс, 1995. – 304 с.

19. Свобода слова в Україні – 2011: спільна підсумкова заява руху «Стоп Цензурі!», Української Медіа-Асоціації, Незалежної Медіа-Профспілки України за підтримки міжнародної правозахисної організації «Репортери без кордонів» // Офіційний блог журналістського руху «Стоп Цензурі!» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stopcensorship.wordpress.com/2011/12/22/>.

20. Молодики до крові побили журналістів, міліція не втручалася (Субота, 18 травня 2013, 15:50) // Українська правда [веб-сайт] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/05/18/6990166/> (Заголовок з екрану).

21. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 02 вересня 2013 року у справі № 761/15122/13-к, провадження № 1-кп/761/517/2013 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [веб-сайт]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33227193> (12.09.2013).

В статье рассматриваются отдельные проблемы уголовно-правовой охраны законной профессиональной деятельности журналистов. Проведен анализ правовых и социальных предпосылок установления уголовной ответственности за воспрепятствование представителям СМИ.

Ключевые слова: *уголовная ответственность, воспрепятствование, журналист, средства массовой информации.*

The paper deals with some problems of criminal law protection of legal journalistic activities. The legal and social prerequisites for establishing criminal liability for obstructing the media are analyzed.

Key words: *criminal responsibility, obstruction, journalist, mass media.*

Стаття надійшла до редакції 08.10.2013
